

Techniki rozwiązywania problemów kombinatorycznych cd.

- zasada mnożenia ✓
- zasada równoliczności ✓
- zasada szufladkowa Dirichleta ✓
- zasada włączania-wyłączania
- funkcje tworzące

Zasada włączania-wyłączania

$$\begin{aligned} \left| \bigcup_{i=1}^n A_i \right| &= \sum_{i=1}^n |A_i| - \sum_{\{i,j\} \subseteq \{1,\dots,n\}} |A_i \cap A_j| + \sum_{\{i,j,k\} \subseteq \{1,\dots,n\}} |A_i \cap A_j \cap A_k| - \dots \\ &\quad \dots + (-1)^{n-1} |A_1 \cap \dots \cap A_n| = \\ &= \sum_{i=1}^n (-1)^{i-1} \sum_{\{p_1, p_2, \dots, p_i\} \subseteq \{1, \dots, n\}} |A_{p_1} \cap A_{p_2} \cap \dots \cap A_{p_i}| \end{aligned}$$

dla $n = 3$: $|A \cup B \cup C| =$

$$= |A| + |B| + |C| - |A \cap B| - |A \cap C| - |B \cap C| + |A \cap B \cap C|$$

Przykład zastosowania zasady włączania-wyłączania do wyznaczenia liczby podzbiorów k -elementowych zbioru z powtórzeniami

Rozważmy zbiór z powtórzeniami $X = \langle 5*a, 2*b, 3*c \rangle$

Ile jest 7-elementowych podzbiorów zbioru X ?

Wprowadźmy pomocniczy zbiór $Y = \langle 7*a, 7*b, 7*c \rangle$

Wśród 7-elementowych podzbiorów zbioru Y są takie, które są także podzbiarami zbioru X i takie, które nimi nie są.

Oznaczmy przez P zbiór 7-elementowych podzbiorów zbioru Y :

$$|P| = \binom{3+7-1}{7} = \binom{9}{7} = 36$$

Podzbiorami zbioru X nie są te 7-elementowe podzbiory zbioru Y , które zawierają ponad 5 powtórzeń elementu a lub ponad 2 powtórzenia elementu b , lub ponad 3 powtórzenia elementu c .

Rozważmy następujące zbiory:

P_a – zbiór 7-elementowych podzbiorów zbioru Y , które zawierają ponad 5 powtórzeń elementu a ,

P_b – zbiór 7-elementowych podzbiorów zbioru Y , które zawierają ponad 2 powtórzenia elementu b :

P_c – zbiór 7-elementowych podzbiorów zbioru Y , które zawierają ponad 3 powtórzenia elementu c :

Zbiór 7-elementowych podzbiorów zbioru Y , które nie są podzbiorami zbioru X to $P_a \cup P_b \cup P_c$,

a zatem liczba 7-elementowych podzbiorów zbioru Y , które są podzbiorami zbioru X wynosi $|P| - |P_a \cup P_b \cup P_c|$

$$\begin{aligned} |P_a \cup P_b \cup P_c| &= |P_a| + |P_b| + |P_c| + \\ &- |P_a \cap P_b| - |P_a \cap P_c| - |P_b \cap P_c| + |P_a \cap P_b \cap P_c| \end{aligned}$$

Każde $A \in P_a$ może być zapisane jako $A = \langle 6*a, 0*b, 0*c \rangle \cup A'$, gdzie A' jest 1-elementowym podzbiorem zbioru $\langle 1*a, 7*b, 7*c \rangle$:

$$|P_a| = \binom{3+1-1}{1} = \binom{3}{1} = 3$$

Każde $B \in P_b$ może być zapisane jako $B = \langle 0*a, 3*b, 0*c \rangle \cup B'$, gdzie B' jest 4-elementowym podzbiorem zbioru $\langle 7*a, 4*b, 7*c \rangle$:

$$|P_b| = \binom{3+4-1}{4} = \binom{6}{4} = 15$$

Każde $C \in P_c$ może być zapisane jako $C = \langle 0*a, 0*b, 4*c \rangle \cup C'$, gdzie C' jest 3-elementowym podzbiorem zbioru $\langle 7*a, 7*b, 3*c \rangle$:

$$|P_c| = \binom{3+3-1}{3} = \binom{5}{3} = 10$$

$|P_a \cap P_b| = 0$, bo podzbiór należący do $P_a \cap P_b$ musiałby mieć co najmniej 9 elementów $\langle 6*a, 3*b, ?*c \rangle$.

$|P_a \cap P_c| = 0$, bo podzbiór należący do $P_a \cap P_c$ musiałby mieć co najmniej 10 elementów $\langle 6*a, ?*b, 4*c \rangle$.

$|P_b \cap P_c| = 1$, bo podzbiór należący do $P_b \cap P_c$ jest tylko jeden $\langle 0*a, 3*b, 4*c \rangle$.

$|P_a \cap P_b \cap P_c| = 0$, bo podzbiór należący do $P_a \cap P_b \cap P_c$ musiałby mieć co najmniej 13 elementów $\langle 6*a, 3*b, 4*c \rangle$.

Czyli $|P_a \cup P_b \cup P_c| = 3 + 15 + 10 - 0 - 0 - 1 + 0 = 27$,

27 podzbiorów 7-elementowych zbioru Y nie jest podzbiorem X .

Liczba 7-elementowych podzbiorów zbioru X wynosi zatem

$$|P| - |P_a \cup P_b \cup P_c| = 36 - 27 = 9$$

Zastosowanie zasady włączania-wyłączania do wyznaczenia liczby surjekcji

$$\text{Dla } |X| = n, |Y| = m, \quad |\text{Sur}(X, Y)| = s_{n,m} = m! \cdot \left\{ \begin{matrix} n \\ m \end{matrix} \right\},$$

ale spróbujmy ominąć odwołanie do liczb Stirlinga drugiego rodzaju.

Przyjmijmy, że $Y = \{y_1, y_2, \dots, y_m\}$ i podzbiór $F_i \subseteq \text{Fun}(X, Y)$ jest zbiorem takich funkcji f , dla których $y_i \notin f(X)$.

Zatem zbiór $F_1 \cup F_2 \cup \dots \cup F_m$ jest zbiorem funkcji $f \in \text{Fun}(X, Y)$, które nie są surjekcjami:

$$s_{n,m} = |\text{Fun}(X, Y)| - |F_1 \cup F_2 \cup \dots \cup F_m|, \quad |\text{Fun}(X, Y)| = m^n$$

$$|F_1 \cup F_2 \cup \dots \cup F_m| = \sum_{i=1}^m (-1)^{i-1} \sum_{\{p_1, p_2, \dots, p_i\} \subseteq \{1, \dots, m\}} |F_{p_1} \cap F_{p_2} \cap \dots \cap F_{p_i}|$$

Należy zatem wyznaczyć liczności zbiorów $F_{p_1} \cap F_{p_2} \cap \dots \cap F_{p_i}$ dla $i = 1, 2, \dots, m$ i $\{p_1, p_2, \dots, p_i\} \subseteq \{1, \dots, m\}$.

Zauważmy, że jeśli $f \in F_{p_1} \cap F_{p_2} \cap \dots \cap F_{p_i}$, to $y_{p_1}, y_{p_2}, \dots, y_{p_i} \notin f(X)$.

Zatem $F_{p_1} \cap F_{p_2} \cap \dots \cap F_{p_i} = \text{Fun}(X, Y \setminus \{y_{p_1}, y_{p_2}, \dots, y_{p_i}\})$;

$$|F_{p_1} \cap F_{p_2} \cap \dots \cap F_{p_i}| = |\text{Fun}(X, Y \setminus \{y_{p_1}, y_{p_2}, \dots, y_{p_i}\})| = (m-i)^n$$

Podzbiór $\{y_{p_1}, y_{p_2}, \dots, y_{p_i}\}$ można wybrać ze zbioru Y na $\binom{m}{i}$ sposobów,

$$\text{a zatem} \quad \sum_{\{p_1, p_2, \dots, p_i\} \subseteq \{1, \dots, m\}} |F_{p_1} \cap F_{p_2} \cap \dots \cap F_{p_i}| = \binom{m}{i} (m-i)^n$$

$$\text{i ostatecznie} \quad |F_1 \cup F_2 \cup \dots \cup F_m| = \sum_{i=1}^m (-1)^{i-1} \binom{m}{i} (m-i)^n.$$

Liczba surjekcji $s_{n,m} = |\text{Fun}(X, Y)| - |F_1 \cup F_2 \cup \dots \cup F_m| =$

$$= m^n - \sum_{i=1}^m (-1)^{i-1} \binom{m}{i} (m-i)^n = m^n + \sum_{i=1}^m (-1)^i \binom{m}{i} (m-i)^n$$

$$s_{n,m} = \sum_{i=0}^{m-1} (-1)^i \binom{m}{i} (m-i)^n$$

Porównując

$$m! \cdot \left\{ \begin{matrix} n \\ m \end{matrix} \right\} = \sum_{i=0}^{m-1} (-1)^i \binom{m}{i} (m-i)^n \text{ otrzymujemy wzór pozwalający bez}$$

rekurencji wyznaczać liczby Stirlinga drugiego rodzaju:

$$\left\{ \begin{matrix} n \\ m \end{matrix} \right\} = \frac{1}{m!} \sum_{i=0}^{m-1} (-1)^i \binom{m}{i} (m-i)^n = \sum_{i=0}^{m-1} (-1)^i \frac{(m-i)^n}{(m-i)! i!}$$

Zastosowanie zasady włączania-wyłączania do wyznaczenia liczby nieporządków

S_n – zbiór wszystkich permutacji zbioru $\{1, 2, \dots, n\}$

Każdy element $f \in S_n$ możemy zapisać w postaci tablicy:

$$f = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & n \\ f(1) & f(2) & \dots & f(n) \end{pmatrix}$$

Nieporządkiem nazywamy taką permutację $f \in S_n$,

dla której $f(i) \neq i$ dla każdego $i \in \{1, 2, \dots, n\}$

D_n – zbiór wszystkich nieporządków w zbiorze $\{1, 2, \dots, n\}$

$$|D_n| = ?$$

Przyjmijmy, że $A_i = \{ f \in S_n : f(i) = i \}$ dla $i \in \{ 1, 2, \dots, n \}$.

W zbiorze $A_1 \cup A_2 \cup \dots \cup A_n$ są wszystkie permutacje $f \in S_n$, które nie są nieporządkami, a zatem $|D_n| = |S_n| - |A_1 \cup A_2 \cup \dots \cup A_n|$.

$$|S_n| = n! ,$$

$$|A_1 \cup A_2 \cup \dots \cup A_n| = \sum_{i=1}^n (-1)^{i-1} \sum_{\{p_1, p_2, \dots, p_i\} \subseteq \{1, \dots, n\}} |A_{p_1} \cap A_{p_2} \cap \dots \cap A_{p_i}| .$$

Należy zatem wyznaczyć liczności zbiorów $A_{p_1} \cap A_{p_2} \cap \dots \cap A_{p_i}$ dla $i = 1, 2, \dots, n$ i $\{p_1, p_2, \dots, p_i\} \subseteq \{1, \dots, n\}$.

$A_{p_1} \cap A_{p_2} \cap \dots \cap A_{p_i}$ jest zbiorem wszystkich takich permutacji $f \in S_n$, dla których $f(p_j) = p_j$ dla $j = 1, 2, \dots, i$, a zatem

$$|A_{p_1} \cap A_{p_2} \cap \dots \cap A_{p_i}| = (n - i)!$$

Podzbiór $\{p_1, p_2, \dots, p_i\}$ można wybrać ze zbioru $\{1, 2, \dots, n\}$ na $\binom{n}{i}$

sposobów, a zatem $\sum_{\{p_1, p_2, \dots, p_i\} \subseteq \{1, \dots, n\}} |A_{p_1} \cap A_{p_2} \cap \dots \cap A_{p_i}| = \binom{n}{i} (n - i)!$

i ostatecznie $|A_1 \cup A_2 \cup \dots \cup A_n| = \sum_{i=1}^n (-1)^{i-1} \binom{n}{i} (n - i)!$.

Liczba nieporządków $|D_n| = |S_n| - |A_1 \cup A_2 \cup \dots \cup A_n| =$

$$n! - \sum_{i=1}^n (-1)^{i-1} \binom{n}{i} (n - i)! = n! + \sum_{i=1}^n (-1)^i \binom{n}{i} (n - i)! = \sum_{i=0}^n (-1)^i \frac{n!}{i!} .$$

$$|D_n| = n! \sum_{i=0}^n \frac{(-1)^i}{i!}$$

Na przykład

Dla $n = 5$ liczba nieporządków

$$|D_n| = 5! \left(1 - \frac{1}{1!} + \frac{1}{2!} - \frac{1}{3!} + \frac{1}{4!} - \frac{1}{5!} \right) = 44$$

spośród wszystkich $5! = 120$ permutacji, czyli ponad 36%

$$\frac{|D_n|}{|S_n|} = \sum_{i=0}^n \frac{(-1)^i}{i!} \xrightarrow{n \rightarrow \infty} \frac{1}{e} \approx 0,36787944$$

Funkcje tworzące

Funkcją tworzącą dla ciągu liczbowego $(a_i) = (a_0, a_1, a_2, \dots, a_i, \dots)$

nazywamy szereg potęgowy $A(z) = \sum_{i=0}^{\infty} a_i z^i$ dla zmiennej zespolonej z .

Przykład

Dla ciągu $(1, 8, 28, 56, 70, 56, 28, 8, 1, 0, \dots, 0, \dots)$, w którym $a_i = \binom{8}{i}$

funkcją tworzącą jest $\sum_{i=0}^{\infty} \binom{8}{i} z^i = \sum_{i=0}^8 \binom{8}{i} z^i = (1+z)^8$

Przykład

Dla ciągu $(0, \dots, 0, 1, 0, \dots, 0, \dots)$, w którym $a_n = 1$ i $a_i = 0$ dla $i \neq n$

funkcją tworzącą jest $\sum_{i=0}^{\infty} [i=n] z^i = z^n$, bo $a_i = [i=n]$.

Czyli dla ciągu $(0, 0, 0, 0, 1, 0, \dots, 0, \dots)$ funkcją tworzącą jest z^4 .

Jeżeli funkcja tworząca $A(z)$ jest funkcją analityczną, tzn. szereg

potęgowy $\sum_{i=0}^{\infty} a_i z^i$ jest zbieżny w pewnym otoczeniu 0, to łatwo można

odtworzyć każdy element ciągu liczbowego (a_i) :

$$a_i = \frac{A^{(i)}(0)}{i!} \quad \text{dla } i = 0, 1, \dots$$

gdzie $A^{(i)}(0)$ jest wartością i -tej pochodnej funkcji $A(z)$ w punkcie $z = 0$.

Wtedy ciąg (a_i) jest ciągiem współczynników szeregu McLaurina dla funkcji $A(z)$.

Przykład

Dla funkcji $A(z) = \frac{1}{1-z}$ rozwinięcie w szereg McLaurina ma postać $\sum_{i=0}^{\infty} z^i$,

ponieważ $A^{(i)}(z) = \frac{i!}{(1-z)^{i+1}}$.

To oznacza, że ciąg współczynników $a_i = 1$ dla $i = 0, 1, \dots$.

Zatem $A(z) = \frac{1}{1-z}$ jest funkcją tworzącą dla ciągu $(1, 1, \dots, 1, \dots)$

Przykład

Dla ciągu kolejnych potęg liczby zespolonej c : $(c^0, c^1, c^2, \dots, c^i, \dots)$

funkcją tworzącą jest $\frac{1}{1-c \cdot z}$, bo $\sum_{i=0}^{\infty} c^i \cdot z^i = \sum_{i=0}^{\infty} (c \cdot z)^i = \frac{1}{1-c \cdot z}$.

Zatem $A(z) = \frac{1}{1-2z}$ jest funkcją tworzącą dla ciągu $(1, 2, 4, 8, 16, \dots)$,

Na ciągach możemy wykonywać pewne operacje, którym odpowiadają określone operacje na funkcjach tworzących.

- Jeżeli każdy wyraz ciągu (a_i) o funkcji tworzącej $A(z)$ przemnożymy przez liczbę zespoloną c , to powstanie ciąg $(c \cdot a_i)$, dla którego

funkcją tworzącą będzie $c \cdot A(z)$, bo
$$c \cdot A(z) = \sum_{i=0}^{\infty} (c \cdot a_i) z^i.$$

- Jeżeli odpowiadające sobie wyrazy dwóch ciągów: (a_i) o funkcji tworzącej $A(z)$ i (b_i) o funkcji tworzącej $B(z)$, dodamy do siebie, to powstanie ciąg $(a_i + b_i)$, dla którego funkcją tworzącą będzie

$A(z) + B(z)$, bo
$$A(z) + B(z) = \sum_{i=0}^{\infty} a_i z^i + \sum_{i=0}^{\infty} b_i z^i = \sum_{i=0}^{\infty} (a_i + b_i) z^i.$$

- Jeżeli wyrazy ciągu (a_i) przesuniemy w prawo o m pozycji, to powstanie ciąg $(0, \dots, 0, a_0, a_1, a_2, \dots, a_i, \dots)$, dla którego funkcją

tworzącą będzie $z^m \cdot A(z)$, bo
$$z^m \cdot A(z) = \sum_{i=0}^{\infty} a_i z^{i+m} = \sum_{i=m}^{\infty} a_{i-m} z^i.$$

Zastosowanie funkcji tworzącej do wyznaczenia wzoru na i -ty wyraz ciągu Fibonacciego

Ciąg $(0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233, 377, 610, \dots)$ opisywany jest najczęściej zależnością rekurencyjną:

$$F_i = F_{i-1} + F_{i-2} \quad \text{dla } i = 2, 3, \dots$$

z warunkami początkowymi $F_0 = 0$ i $F_1 = 1$.

Leonardo z Pizy zwany Fibonacci (1170 – 1250)

Zapiszmy zależność rekurencyjną w zwarty sposób uwzględniając od razu warunki początkowe:

$$F_i = F_{i-1} + F_{i-2} + \lfloor i = 1 \rfloor \quad \text{dla } i = 0, 1, 2, 3, \dots \quad (F_i = 0 \text{ dla } i < 0)$$

i	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	...
F_i	0	1	1	2	3	5	8	13	21	34	...
F_{i-1}	0	0	1	1	2	3	5	8	13	21	...
F_{i-2}	0	0	0	1	1	2	3	5	8	13	...
$\lfloor i = 1 \rfloor$	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	...

Ciąg (F_i) jest sumą trzech ciągów: przesuniętego o jeden wyraz w prawo ciągu (F_i) , przesuniętego o dwa wyrazy w prawo ciągu (F_i) i ciągu $a_i = \lfloor i = 1 \rfloor$.

Jeżeli funkcją tworzącą dla ciągu (F_i) jest $F(z)$, to funkcją tworzącą dla pierwszego z tych ciągów jest $z \cdot F(z)$, dla drugiego $z^2 \cdot F(z)$ i dla trzeciego z .

Funkcja $F(z)$ musi spełniać zatem równanie $F(z) = z^2 \cdot F(z) + z \cdot F(z) + z$

Otrzymujemy funkcję tworzącą dla ciągu Fibonacciego w postaci:

$$F(z) = \frac{z}{1 - z - z^2}$$

Wielomian $1 - z - z^2$ można przedstawić w postaci iloczynowej:

$$1 - z - z^2 = (1 - az)(1 - bz), \text{ gdzie } a = \frac{1 - \sqrt{5}}{2} \text{ i } b = \frac{1 + \sqrt{5}}{2}$$

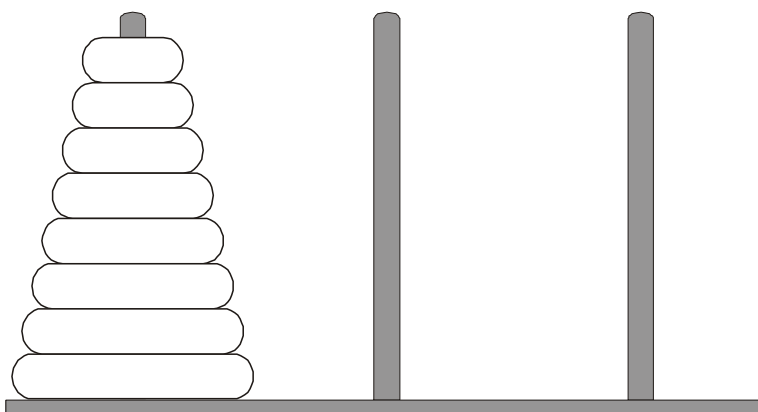
Zatem

$$\begin{aligned} F(z) &= \frac{z}{(1 - az)(1 - bz)} = \frac{1}{(a - b)(1 - az)} - \frac{1}{(a - b)(1 - bz)} = \\ &= \frac{1}{(a - b)} \cdot \frac{1}{(1 - az)} - \frac{1}{(a - b)} \cdot \frac{1}{(1 - bz)} = \\ &= \frac{1}{(a - b)} \cdot \sum_{i=0}^{\infty} a^i \cdot z^i - \frac{1}{(a - b)} \cdot \sum_{i=0}^{\infty} b^i \cdot z^i = \sum_{i=0}^{\infty} \frac{a^i - b^i}{a - b} \cdot z^i \end{aligned}$$

Otrzymaliśmy wartość i -tego wyrazu ciągu Fibonacciego:

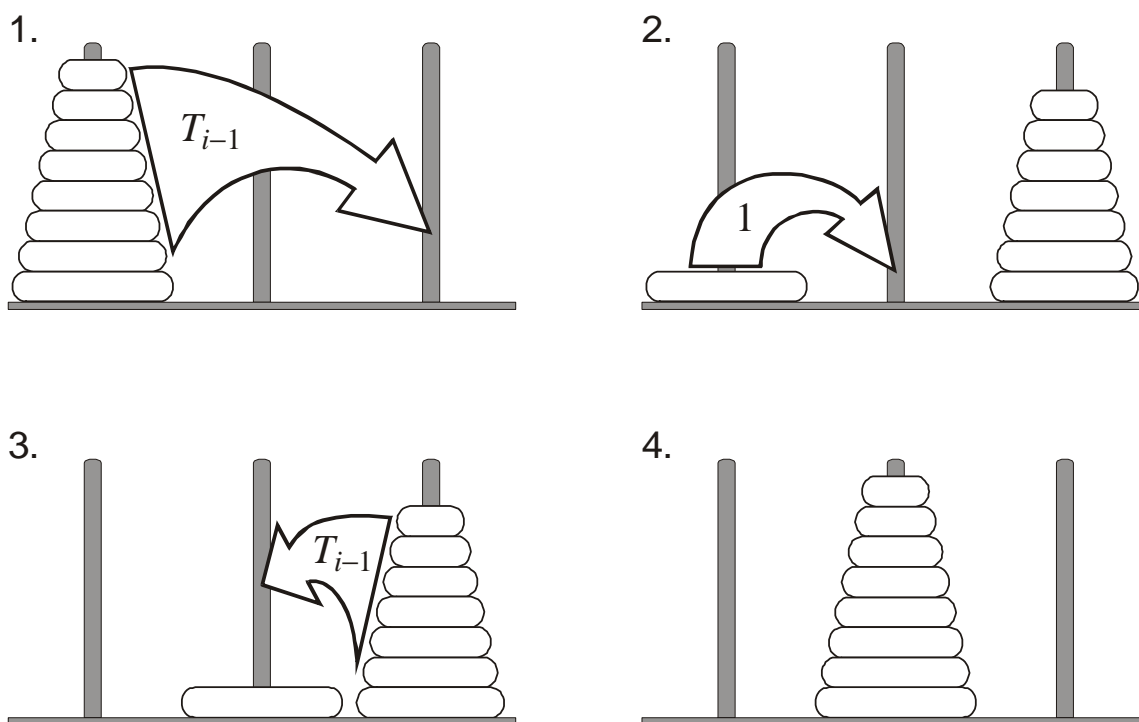
$$F_i = \frac{a^i - b^i}{a - b} = \frac{1}{\sqrt{5}} \left[\left(\frac{1 + \sqrt{5}}{2} \right)^i - \left(\frac{1 - \sqrt{5}}{2} \right)^i \right] \text{ dla } i = 0, 1, 2, \dots$$

Zastosowanie funkcji tworzącej do wyznaczenia liczby ruchów potrzebnych do rozwiązania problemu wieży Hanoi

Niech T_i oznacza liczbę ruchów wskazywaną przez procedurę rozwiązywania problemu dla i krążków.

Rozwiązanie rekurencyjne problemu polega na wywołaniu najpierw tej samej procedury dla przeniesienia $i-1$ krążków na kołek pomocniczy, potem na przeniesieniu największego krążka na kołek docelowy i w końcu na przeniesieniu $i-1$ krążków na kołek docelowy.

Z podanej zasady wynika, że

$$T_i = 2 \cdot T_{i-1} + 1 \quad \text{dla } i = 1, 2, 3, \dots$$

z warunkiem początkowym $T_0 = 0$

Szukamy wzoru na i -ty wyraz ciągu (T_i) dla $i = 0, 1, 2, \dots$

Zapiszmy zależność rekurencyjną w zwarty sposób uwzględniając od razu warunek początkowy:

$$T_i = 2 \cdot T_{i-1} + 1 - [i = 0] \quad \text{dla } i = 0, 1, 2, \dots$$

$$T_i = 2 \cdot T_{i-1} + 1 - [i = 0] \text{ dla } i = 0, 1, 2, \dots$$

Jeżeli funkcją tworzącą dla ciągu (T_i) jest $T(z)$, to funkcją tworzącą dla ciągu przesuniętego o jeden wyraz w prawo i przemnożonego przez 2 jest $2z \cdot T(z)$.

Funkcją tworzącą ciągu o wszystkich wyrazach równych 1 jest $\frac{1}{1-z}$,

a funkcją tworzącą ciągu $a_i = [i = 0]$ jest $z^0 = 1$.

Funkcja $T(z)$ musi spełniać zatem równanie $T(z) = 2z \cdot T(z) + \frac{1}{1-z} - 1$

Otrzymujemy funkcję tworzącą dla ciągu (T_i) w postaci:

$$T(z) = \frac{z}{(1-z)(1-2z)}$$

Można ją przedstawić nieco inaczej:

$$T(z) = \frac{1}{1-2z} - \frac{1}{1-z}$$

Zatem

$$T(z) = \frac{1}{1-2z} - \frac{1}{1-z} = \sum_{i=0}^{\infty} 2^i z^i - \sum_{i=0}^{\infty} z^i = \sum_{i=0}^{\infty} (2^i - 1) z^i$$

Otrzymaliśmy wartość i -tego wyrazu ciągu (T_i) :

$$T_i = 2^i - 1 \text{ dla } i = 0, 1, 2, \dots$$

Wyznaczony został ciąg

$$(0, 1, 3, 7, 15, 31, 63, 127, 255, \dots)$$